

Barbara Đurasović, *Prava Crvena Hrvatska i pravaši. Hrvatski nacionalizam u Dubrovniku početkom 20. stoljeća*, (Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 2021.).

Krajem 19. stoljeća, a posebice nakon pobjede srpsko-autonomaške koalicije na općinskim izborima 1890. godine, u Dubrovniku se zaoštava politička borba. Glavne polemike tako se vode između lista *Crvena Hrvatska* (1891.–1914.) koji pokreće Frano Supilo te glasila *Dubrovnik* (1892.–1914.) dubrovačkih *srbokatolika*. Pojavom politike „novog kursa“ te stjecajem političkih okolnosti, Supilove novine početkom 20. stoljeća postaju narodnjačko glasilo. Manja skupina pravaša nezadovoljna takvom odlukom izdvaja se i osniva vlastiti politički list. Tako u ožujku 1905. izlaze prvi brojevi novog pravaškog lista *Prava Crvena Hrvatska* koji djeluje i tiska se sve do pred sam kraj Prvog svjetskog rata. Pojavom ovog pravaškog lista – trećeg političkog dubrovačkog glasila toga vremena – kako tvrdi autorica knjige Barbara Đurasović, stvorena je dinamična političko-novinska situacija u Dubrovniku gdje su se svakodnevno vodili „novinski ratovi“ te se polemiziralo sa suparničkim novinama.

Povjesničarka, novinarka i glavna urednica *DuLista* Barbara Đurasović, doktorsku je disertaciju pod naslovom „Prava Crvena Hrvatska i Čisti pravaši“ obranila 2018. godine na poslijediplomskom doktorskom studiju „Povijest stanovništva“ pod mentorstvom prof. dr. sc. Stjepana Čosića. Disertaciju je 2021. godine pod naslovom *Prava Crvena Hrvatska i pravaši. Hrvatski nacionalizam u Dubrovniku početkom 20. stoljeća* objavio Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku.

U fokusu knjige nalazi se analiza lista *Prava Crvena Hrvatska* u cijelom njegovom trajanju, tj. od 19. ožujka 1905. do 9. studenog 1918. Đurasović u uvodu navodi kako će ciljevi istraživanja ponajprije biti definiranje uredničkog profila lista, autora uvodnika, njegovih suradnika i pretplatnika. Osim toga, list je bilo potrebno uklopiti u određeni povijesni i politički kontekst, što autorica i čini u prvom poglavlju „Razvoj prvih političkih novina u Dubrovniku“, donoseći pregled povijesti novinstva, političke situacije i nacionalnih borbi u Dubrovniku na prijelazu 19. u 20. stoljeće. U uvodu također upozorava na činjenicu da ovom listu dotada nije pridavana veća važnost u historiografskim istraživanjima.

ma te da je većinom zanemaran u analizama polemika između drugih dvaju stranačkih glasila: Crvene Hrvatske i Dubrovnika. Uz to, Đurasović pokušava rasvijetliti određena proturječja i pogrešne stavove prema kojima su pravaši okupljeni oko *Prave* etiketirali kao „klerikalci“, „austrofilci“, „đeneralaši“ kako od suvremenika, tako i u kasnijoj hrvatskoj historiografiji.

Glavninu knjige zauzima temeljita i detaljna analiza lista *Prava Crvena Hrvatska*, političkih načela i ideologije lista, autora uvodnika, urednika, suradnika itd. Đurasović navodi kako su osnivači lista, poput don Antuna Liepopilija (1848.–1940.) i Joza Crnice (1844.–1919.), bili istaknuti članovi klera i kanonici Dubrovačke biskupije zbog čega su list politički protivnici pogrdno prozvali „klerikalnim“ glasilom. Uz to, *Prava Crvena Hrvatska* nazivana je i „austrofilskom“ jer se zalagala za ujedinjenje Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, ali pod okriljem cara i Habsburške Monarhije. Naime, glavna političkih načela lista bila su povratak temeljnim vrijednostima i stavovima pravaške politike kako ju je zamislio Frano Supilo u devedesetim godinama 19. stoljeća. Prorežimska politika je, kako ističe Đurasović, bio ključan faktor zbog kojeg list nastavlja djelovati i nakon pojave cenzure poslije atentata na Franju Ferdinanda te potom i tijekom Velikog rata. Iako je, posebice tijekom 1916. godine, *Prava Crvena Hrvatska* bila podvrgavana strogoj kontroli i cenzuri, nije doživjela sudbinu drugih dvaju glasila – *Crvena Hrvatska* i *Dubrovnik* – koja su zabranjena i ugašena tijekom 1914. godine. Nadalje Đurasović donosi pregled, uz Liepopilija i Crnicu, jezgre pravaške skupine okupljene oko lista. Tu se tako nalaze odvjetnik Salamon Mandolfo, koji ga je i financijski potpomagao; potom Đuro Kovačević, braća Đuro i Božo Rašica te Vlaho Kelez kao glavni i odgovorni urednik. U listu su pisali i surađivali razni drugi: poput prevoditelja Josipa Onyszkiewicza i pravника Srećka Perišića. Autorica se nadalje pita „Čiju politiku zastupaju dubrovački pravaši i njihovo glasilo *Prava Crvena Hrvatska*?“ zaključujući da, iako ih se krivo nazivalo „čistim pravašima“, dubrovački su pravaši imali svoju politiku i stajališta, ali su se povremeno ipak priklanjali većim organizacijama i političkim strujama.

Sljedeće veće poglavlje naslovljeno „Glavne teme i polemike u dubrovačkim listovima“ donosi analizu i usporedbu stajališta triju stranačkih glasila o pet važnih tema iz tog razdoblja: politika „novog kursa“, posjet Franje Ferdinanda Dubrovniku, željezničarska pragmatika i raskid s Mađarima, aneksija Bosne i Hercegovine i balkanski ratovi. Đurasović zaključuje kako su se u tri-

ma glasilima donosili oprečni stavovi o navedenim temama, sukladno vlastitim političkim ideologijama. Dubrovački pravaši, ne samo da su negativno pisali o suradnji sa Srbima i o politici „novog kursa“, već su upozoravali na štetne učinke uvođenja željezničarske pragmatike i upućivali na opasnosti suradnje Hrvatsko-srpske koalicije s Mađarima. Nadalje, autorica nastavlja tvrdeći kako je *Prava Crvena Hrvatska* podržavala aneksiju Bosne i Hercegovine i odluku cara Franje Josipa. *Prava* je smatrala da – ako se Bosnu i Hercegovinu i ne pripoji Dalmaciji – i sama je aneksija opravdana, zbog čega je list takvu odluku dočekao s oduševljenjem i odobravanjem. Jedna od rijetkih situacija u kojima se list približio stavovima protivničkih glasila, podržavajući ideju sveslavenskog udruživanja, bilo je u prvim mjesecima Prvog balkanskog rata. Kako autorica ističe, tijekom 1912. godine privremeno je stvoren dogovor između Stranke prava i Hrvatsko-srpske koalicije u Hrvatskom saboru. No, primirje nije dugo trajalo jer je raskol u Stranci prava u Banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji vratio stara neslaganja i polemike.

Prava Crvena Hrvatska imala je također i rubrike – poput *Gradska kronika* – u kojem je pisala o tekućim gradskim događanjima. Đurasović tako u poglavlju „O tramvaju, zvoniku, komunalnim, ali i ljubavnim problemima Dubrovčana“ analizira i donosi nekoliko primjera nepolitičkih tema kojima je list oslikavao društveni život tadašnjeg Dubrovnika, poput članaka o izgradnji i problemima oko puštanja u promet dubrovačkog električnog tramvaja te sanaciji i rekonstrukciji glavnog zvonika na Stradunu.

Đurasović u sljedećim dvama poglavljima – „Urednički profil *Prave Crvene Hrvatske*“ i „Cenzura u novinama i zabrana tiskanja *Crvene Hrvatske* i *Dubrovnika*“ – donosi detaljni pregled uredničkog profila lista i analizu stroge kontrole i načine na koje je list bio nadgledan tijekom Prvog svjetskog rata. O cenzuri zaključuje kako je uvidom u sadržaj dubrovačkih novina uočen kontinuiran rad cenzorskog aparata u Dubrovniku. Ističe kako su u Državnom arhivu u Dubrovniku uglavnom sačuvana izvorna izdanja novina uz postojanje i listova u njihovom drugom izdanju – napravljenom nakon cenzure – te da je tako bilo moguće analizirati i posvjedočiti postupku i metodi zapljene i cenzure.

S obzirom na to da je – nakon gašenja *Crvene Hrvatske* i *Dubrovnika* početkom Velikog rata – *Prava Crvena Hrvatska* ostala jedino glasilo koje je smjelo izlaziti, iz tog razloga su njezini članci dragocjen izvor za život tadašnjeg Dubrovnika i njegovih stanovnika. Đurasović stoga smatra kako „[a]na-

liza članaka koje su u novinama objavljivali tijekom četverogodišnjeg ratnog razdoblja u Dubrovniku predstavljaju važan dio ove knjige“ upravo zato što je tema Prvog svjetskog rata u Dubrovniku slabo obrađena. Tijekom rata je tako politika u listu bila sporedna tema, ali zato donosi brojne informacije o teškoj životnoj i društvenoj ratnoj svakodnevnici. Autorica navodi kako mu je glavna misija bila informirati puk o svim važnim obavijestima, ali i podizati moral i duh Dubrovnika i njegovih stanovnika. Đurasović zaključno tvrdi kako je list *Prava Crvena Hrvatska*, kako se rat primicao kraju, prihvaćao politiku o ideji jugoslavenskog udruživanja, ali da su dubrovački pravaši opstanak uvijek tražili pod okriljem cara i Monarhije. Stoga su okolnosti završetka Prvog svjetskog rata, raspad Austro-Ugarske i uvjeti u kojima je nastala nova država Slovenaca, Hrvata i Srba, ujedno označili i kraj djelovanja lista *Prava Crvena Hrvatska*.

Knjiga *Prava Crvena Hrvatska i pravaši. Hrvatski nacionalizam u Dubrovniku početkom 20. stoljeća* autorice Barbare Đurasović zanimljiva je i iscrpna znanstvena monografija. Donosi pregršt novih informacija i temeljitu analizu dosad malo poznatog i istraživanaog – uz *Crvenu Hrvatsku* i *Dubrovnik* – dubrovačkog političkog glasila za razumijevanje nacionalne situacije u Dubrovniku krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Teme iz dubrovačke povijesti 19., a posebice 20. stoljeća, relativno su slabo zastupljene u istraživanjima suvremene hrvatske historiografije. Stoga bi za kraj valjalo pohvaliti trud i upozoriti na važnost jedne ovakve studije ne samo za povjesničare već i za širu javnost.

Mihaela Marić